

Драгомир Сандо

МЕДИЈИ И САВРЕМЕНА ВИДЕО-СРЕДСТВА И ЊИХОВ УТИЦАЈ НА ВАСПИТАЊЕ

Промене у културном животу најпре се одражавају на васпитање. Све што у извесном смислу чини свакодневицу и окружује нас, а посебно оно што окружује децу, утиче на развој и формирање личности. Данашњи утицај медија и непосредног окружења засићеног визуелним и аудиовизуелним порукама на васпитање деце једни — социолози, означили су синтагмом „паралелна школа“, а други — теолози, педагози и психолози, назвали су га „паралелним курикулумом“. Другим речима, и једни и други сматрају да је значај васпитног дејства масовних медија огroman, и многа истраживања усмерена су ка том феномену.

Између осталог, истраживања показују да су деца највернији корисници медија и да се њима служе како би задовољила различите емоционалне, когнитивне и социјалне потребе. Телевизија је још увек најраспрострањенији медиј и заузима посебно важно место у животу младих. Деца на гледање телевизијског програма утроше 50% више времена него на било коју другу активност у току године. Без обзира на животна поднебља и континенте, она се диве истим јунацима и желе да имају исте способности као и они. Тако израз *медији* не означава само посредника који нам нешто преноси већ нас медији првенствено уверавају, убеђују, забављају, објашњавају нам, говоре шта је добро, исправно, лепо, зло, оправдано и тако даље. Значај видео-средстава, посебно за децу предшколског и школског узраста, на тај начин је од велике важности, како у позитивном смислу, о коме се највише говори и у који савремена педагогија полаже много наде, тако и у негативном смислу, на који се указује доста стидљиво и опрезно. Да су видео-средства врло моћна, показује нам савремени начин живота: људи у свим животним добима, како у крилу породице тако и на другим местима — у интернатима, школама, касарнама, па и на радним местима, користе видео-средства. Тога нису поштеђена ни деца. Питање је врло сложено, а коришћење

видео-средстава треба повезати са моћи схватања и памћења, јер око 70% људи брже и лакше памти помоћу видео-средстава. Други разлог има дубље, антрополошке основе — видео-системи морају се посматрати кроз питање иконичности. Развој медија масовне комуникације изазвао је велике и трајне промене у култури и утицао на стварање нове реалности. Иако људи одувек комуницирају користећи се експресивним начинима попут мимике, гестова, предмета, слика и свега онога што их окружује, појава електронских медија све друго је тако снажно потиснула да је невербалне знакове иконичног карактера учинила доминантним.

У богословљу се под иконичношћу подразумевају првенствено творевина и човек у њој, створени и озарени светлошћу стваралачке силе Речи Божије и присуством Духа Светога, где се све преточило из хаоса у космос¹ — космос као поредак, лепоту и савршену доброту, а све поникло ни из чега. Све што постоји има предзнак Божије свемудрости и иконичности. Цео свет, сва земља, сва природа и човек у њој, све што је човек слободом, вољом и умом дотакао, а што га води „ка бољем напредовању“, такође носи на себи предзнак иконичности. Тако је сам човек икона Божија јер је по природи боголик и пријемчив за савршенство. Саздан од праха земаљскога и словесне душе, човек постаје „после најузвишеније Тројице тројична природа, као образ њен, њоме створен, више од свих других бића: уман, словесан и духован“, како каже Свети Григорије Палама.²

И храм као богомоља поседује своју иконичност. Иконе у храму већ носе тај назив, а, поред тога, сва унутрашњост храма, богослужење, молитва, песма, беседа, свети сасуди и тамјан по својој сврси су иконични. И оно што утиче на сва чула људска, подражавајући духовне вредности, има и своју иконичну димензију. С друге стране, ако се говори о иконичности у Цркви, треба имати у виду непроцењиво богатство у области богослужења, али и светоотачких дела, а посебно црквене уметности и истинског култа. Иако се под иконичношћу првенствено подразумева *икона*, она означава много више од слике — украса храма или илустрације Светог Писма. Икона и иконичност јесу нешто што укључује живи организам који улази у богослужбени живот.

Као иконичност, у ужем смислу, Црква не препознаје само један вид православног учења, већ израз православља у његовој целовитости. Тако изван Цркве и њеног живота није могуће ни разумети нити објаснити црквену уметност. Икона као свештени образ јесте један од начина пројављивања црквеног предања, паралелно са усменим и писменим предањем.³ Право-

¹ Митрополит Амфилохије, *Основи*, 30.

² Исто.

³ Леонид Успенски, *Теологија иконе*, Хиландар 2000, 53.

славна Црква је увек подржавала иконичност у црквеној пракси. То је чинила кроз глас својих сабора, јерараха и верних у свету, без обзира на то какво је расположење постојало у односу на њу. Борећи се увек за изворност култура, а за уметничку вредност посредно, Црква се истовремено бори за истину, али и за божанску, непролазну лепоту. Из ових примера види се значај визуелног учења. Он је посебно велики у школском и предшколском периоду дечјег живота. Храћење истинама у најранијем узрасту добра је гаранција да ће се стечено и научено носити целог живота, а да ће се искуством и новим сазнањима само употпуњавати.

У животу предшколске и школске деце визуелни начин учења као метод сазнања данас се сматра незаменљивим. Његов значај посебно се истиче тамо где је он највише у примени. Немачки педагог Екарт Готвалд сматра да су визуелна средства темељни усмеривачи у систему комуникација и наставе уопште. Штавише, његов је став да су она од револуционарног значаја и у предшколском периоду. Свеобухватно посматрано, она су данас постала нужна као помоћ у стицању сазнања, тако да васпитање помоћу њих може добити најснажнији практични смисао. Садржај доступних медијских система отвара неслућене могућности напредовања у преношењу сазнања и искустава. Ранији традиционални начини наставе устаљеним методама предавања значајно се надилазе новим методама. Те методе у настави пружају огромне могућности и велику помоћ путем слике, филма, компјутера. Упечатљивост очигледности у настави и преношењу знања у предшколском периоду уопште омогућује јасноћу каква се ни на који други начин не може остварити.⁴ Као што се некада није могло замислити извођење наставе без школске табле, креде, рачунаљке, а касније географских карата, фотографија, цртежа и предмета ручног рада, тако данас све то добија нову форму и нове могућности кроз видео-системе и аудио-системе као помоћна наставна средства.

И у комуникацијском смислу та средства у преношењу искустава и сазнања са васпитача на васпитаника, како у оквиру класичног начина — излагања, причања, тако и у понављању, утврђивању градива, имају велику, чак централну улогу. Медији и визуелна помоћна средства васпитанику увек омогућују, онолико колико му је то својствено и у зависности од узраста, праћење савременог начина комуницирања и то да, чак и без посебне жеље и концентрације, прими оно што му се излаже. Тај вид учења и васпитавања много пре ће ученика вратити у стање будности него било који други вид наставе. Посебно је важно неговати културу говора и правилно изражава-

⁴ Eckart Gottwald, *Methodisches Kompendium fier den Religionsunterricht*, Hannover 1993.

ње, што се такође може најбоље представити на овај начин. Исто сазнање важи и за категорију учења, када дете разуме, схвати и научи да на правилан начин саслуша и прихвати научено, тако да му неће бити тешко да све што је научило и стекло преточи у свој свакодневни живот.⁵

Први који су се научно бавили овом проблематиком били су Харолд Инис и Маршал Меклуан. Они су проучавали везе како између медија и човека, од његовог детињства до зрелости, тако и медија и појединих народа — начин утицаја медија на формирање и обликовање васпитања, потом карактера, културе, привредног и политичког живота. И Инис и Меклуан дошли су до значајних сазнања о савременом комуницирању и саопштавању. Пошли су од штампе, „типографског човека“ и начина на који штампана књига као моћно средство служи ширењу знања и идеја. Потом је обрађен период сучељавања онога што је названо *цивилизацијом исма* с новијим, електронским културама модерних медија, поготово радија и телевизије. Запажања су следећа: модерни медији више се не могу сматрати особеношћу овог или оног друштва. Оно што је код електронских медија било новина јесте њихов глобални утицај: први пут у историји створена је могућност тренутне комуникације између било које две тачке на глобусу, унутар „глобалног села“, према Меклуановој чувеној метафори.⁶

Електронски медији имају моћне ефекте у односу на карактер времена и простора. У ствари, они помажу да се учврсти светско-историјски карактер модерног живота у свету данашњице. Телевизија је данас блиско повезана са карактером интернационалних политика, бизниса и рата.⁷ Тако се истиче да електронски медији, вршећи инвазију на друштвене просторе који су до тада раздвајани, теже да сада још снажније поткопају традиционалну различитост друштва, а тиме и њихове идентитете. Ланчано повезивање света лагано и све више напредује, док глобално електронско село и полис преобликују целокупно наше окружење. Телевизија и друга савремена видео-техника захтевају одигравање мале, визуелно занимљиве драме, да би се од вести створила сторија. Информације се не прикупљају и потом преобликују у телевизијски прихватљиву форму, већ се најчешће „детал“ поставља на сцену, а затим се његови исечци користе за телевизију. Телевизијска екипа свакога мора навести на понашање које ће на телевизији изгледати добро. Људи се морају сценски водити како би се материјал могао просејати, да би се од њега продуковало оно што се сагледава као „добра“ телевизија. Вестотворци сами инсценирају догађаје, тако да представљање ве-

⁵ Gottfrid Adam, *Methodisches*, 269.

⁶ Роленд Лоример, *Масовне комуникације*, Београд 1998, 167.

⁷ Исто.

сти на телевизији није толико преобликовање уз помоћ анализа колико селекција. Осим тога, свака крупна берза до сада је компјутеризовала купо-продају. Таква електронизација своди утврђивање берзанских налога са два-три минута на секунде. Производи смишљени да бисмо их купили због личног задовољства углавном одражавају сликовито усмерене вредности електронског друштва. У сличном контексту, неки од савремених научника медије називају *извором ироније и лаж*.

Зашто све то износимо и какве то везе има са васпитањем деце? Постоје видне везе. Једно је сигурно: медијска видео-средства данас су подједнако доступна деци као и одраслима. Деца много времена проводе гледајући телевизијски програм и пред рачунарима у којима су инсталиране разне видео-игре. Као што у политичком, друштвеном, економском, социјалном и другим оквирима постоје манипулације — тако се и на овај начин тежи наметању једноумља, послушности и сопственог интереса. Због видео-игара деца постају раздражљива, напета, чак и осветољубива. Убиства, разни нагони нижег порекла, туче, вулгаризми разне врсте, оно што је у човеку најниже — овде се то очигледно сервира. Изводећи на тај начин најгнуснији и највећи злочин над децом простотом, децом слободом и лепотом различитости, медији злоупотребљавају дећу невиност.

Деци је у свему томе препуштено да се сама сналазе. Резултат свих сличних медијских надметања и свакодневних слика, страха, сервираних у великом обиму, у име све подлије потребе да се „сведочи“ или анимира јавно мњење, јесте навођење јавности да постепено све прихвата индиферентно или чак апатично. То је пораз информације.⁸ Али, како избећи тај гребен? Државе, диктатори, ваздушне катастрофе, поплаве, земљотреси, атентати, узимање талаца, колективна самоубиства, оружани сукоби, секте, камиказе, изјаве, говори — све то завршава измешано у истој причи, губећи сваки смисао у тој медијској трци. Највећи отпор постоји према дискусији и интелектуалној независности, оној која подразумева аутентичну пустоловну и слободоумну мисао, ван уобичајених правила, искрену, која нагони на размишљање, а не задовољава се пуким посматрањем. Када информација тежи томе да буде обично огледало за одраз комплексности овог света, гледалац ће се осетити изгубљеним на рубу два лавиринта: онога што је стварност и онога што су његове сопствене представе о стварности.⁹ Осим изобиља информација, јавља се и проблем њихове поузданости и истинитости. Да ли медији и видео-техника служе стварности или је мењају обликујући је према себи? Још од Меклуана познато је да медији теже томе да сами себе

⁸ Франсис Бал, *Моћ медија*, Београд 1997, 97.

⁹ Исто.

схвате као поруку. Постају тим значајнији што имају више простора у процесу комуникација. Новинар се не задовољава тиме да једноставно преноси информације до којих је дошао, ослањајући се на чињенице или сведочења, већ он сам конструише или реконструише вест. Тако настају „емитер-серије“, најчешће фабриковане према нормама прималаца којима су намењене, а који су платили право гледања или их случајно ухватили на неком од канала.¹⁰ Зато се Меклуан с правом пита: „Није ли све то само последица систематске примене технике на свет комуникација, чији је задатак да информише и образује свакога од нас?“ Или је пак реч о заосталости педагогије, неспособне да одржи корак са напретком могућности информисања? Није ли то, другим речима, знак наших неизбежних несмотрености, садашњих и прошлих, које су се суочиле са несагледивим могућностима претпостављене технолошке будућности што нам измиче: некакав *gap* — понор који је понекад близак извесној заблуделости наше мисли?¹¹ Страст којом зрачи комплетан дизајн слике и звука ставља се у функцију формирања потреба за поседовањем понуђених производа. Реторика видео-средстава најчешће рачуна на слабости овисника пред разним врстама екрана.¹²

Тако се медији налазе у двострукој улози: с једне стране су у едукативној функцији, која је применљива нарочито на децу. Она је присутна првенствено у образовном програму (школски програм, емисије намењене учењу језика, као и документарни и научно-популарни филмови), али и у програму за децу (тв-драме, филмови, серије за децу, квизови намењени деци итд.). Са друге стране, постоји опасност да контакт деце и родитеља буде све ређи, а да се разговори, савети и породична љубав пренесу на апарате у рукама детета.

За дете слободно можемо рећи да је биће природе. Руски педагог Ушински је рекао: „Природа је један од најмоћнијих чинилаца у васпитању човека.“ Природа је извор сазнања, неисцрпних интересантних утисака и радосних доживљаја који се дубоко урезају у свест детета и памте целог живота. Богата њена садржина — зелене шуме, поља и лугови, опојни мириси, пријатно шаренило, инсекти, птице, звери, кретање облака, звезде, снежне пахуљице и летњи пљусак — привлаче дете и веселе га. Али, дете осећа још веће задовољство када активно борави у природи; оно које је данас у доброј мери осакаћено урбаним, па и нехуманим простором у коме живи?¹³

¹⁰ Исто.

¹¹ Исто.

¹² Светлана Безданов, *Pars pro toto, медијска њисменост за наставаџике основних школа*, Центар за аудиовизуелне медије, Београд 2001, 119.

¹³ Ружа Стевановић, *Прилози методологији*, 32.

Да би се код деце пробудило интересовање за природу и развила љубав према њој, бар у срединама где је то могуће, неопходно је да деца буду одвојена од електронских задовољстава. Тај непосредни додир са природом у великој мери утиче на умни и духовни развој детета. Посматрајући природу и учествујући у њеној разноврсности, дете опажа разне предмете и појаве, уочава сличности и разлике између њих, интересује се за њихово порекло, настанак, за то због чега су баш такви, а не другачији, итд. На тај начин оно размишља о предметима и појавама у природи, сазнаје њихове особине. Тиме се код детета развија способност опажања, мишљења, говора и маште. Без таквих искустава и сазнања тешко се може изградити целосна људска личност.¹⁴ А када је у питању „крађа“ времена од пасивности поред компјутера, онда су могућности још веће.

Штетност видео-средстава за децу посведочиће будућност, али је и данас јасно какву опасност она носе. Та опасност првенствено је у пасивности детета, које, зането игром, и по неколико сати проводи седећи на једном месту. Видео-техника, од телевизора до компјутера, врло је опасна за вид, а зрачење екрана опасно је и штетно. Свесно или несвесно, деца овако постају робови технолошког „напретка“, спутавајући и прикривајући у себи активност и природност као основу човекове лепоте и слободе.

РЕЗИМЕ

Медији нису само присутни у целосном човековом животу већ је њихова улога актуелна и готово незаобилазна. Путем медија задовољавају се различите емотивне, когнитивне и социјалне потребе. Питање медија и видео-средстава веома је сложено, поготову када су најмлађи у питању, а треба га посматрати у вези са њиховим прекомерним коришћењем и узроковањем „пасивности“, насупрот егзистенцијалној потреби за активним начином живота. Велика заступљеност медија и видео-средстава у савременом животу, доведена до тога да су они постали свакодневна човекова потреба, мора се поставити у однос и поредити са иконичношћу, без које је мисија богословља незамислива.

Видео-средства примењена у настави, с једне стране, отварају неслућене могућности напредовања, док, са друге, утичу на васпитање, карактер, културу, лични, породични, општи и заједнички живот. Помоћу њих врши се инвазија на све духовне просторе и тежи се поткопавању историјских,

¹⁴ Исто.

традиционалних, етичких и друштвених вредности које одражавају и одређују поједине друштвене идентитете. Не треба губити из вида све могућности за манипулацију, како појединцима тако и заједницом, које медији имају. Поред свега наведеног, важно је нагласити да видео-средства могу посебно погибелно утицати на децу. Видео-играма, на пример, подстичу се и стварају агресивност, посесивност, раздражљивост, лењост, као и неспособност за комуникацију унутар пододице.

Аудио и визуелна средства, с једне стране, јесу могућност и потреба човека, док, са друге, доносе небројене опасности, на које се мора стално указивати.

ZUSAMMENFASSUNG

Dragomir Sando

DIE MEDIEN UND DIE MODERNE VIDEOKOMMUNIKATION UND IHR EINFLUSS AUF DIE ERZIEHUNG

Die Medien im menschlichen Leben sind nicht nur präsent, sondern ebenso aktuell und man könnte fast sagen unumgänglich. Durch die Medien werden die verschiedensten emotiven, kognitiven und sozialen Bedürfnisse befriedigt. Die Frage der Medien und der Videokommunikation ist eine sehr komplexe, im besonderen wenn sie auf die junge Leute bezogen wird. Diese Frage muss im Lichte ihres unangemessenen Gebrauches und der damit verbundenen Hervorrufung einer „Passivität“ betrachtet werden, die den existentiellen Bedürfnissen eines aktiven Lebens entgegen gesetzt ist. Durch die imenze Anwesenheit der Medien und videokommunikativen Mittel im moderenen Leben wurden sie dazu gebracht, dass sie ein alltägliches Bedürfnis der Menschen wurden. Dies muss in ein Verhältnis mit der Bildhaftigkeit einer Ikone gebracht werden, ohne dem die Theologie undenkbar wäre.

Wenn die Videomittel im Unterricht angewendet werden, dann öffnet das einerseits noch nie da gewesene Möglichkeiten des Fortschritts, aber andererseits beeinflusst es ebenso die Erziehung, den Charakter, die Kultur, das persönliche, familiäre und gemeinschaftliche Leben. Durch sie wird eine Ivansion auf alle geistlichen Bereiche ausgeübt und dadurch entsteht ein Hang zur Untergarbung der geschichtlichen, traditionellen, etnischen und sozialen Werte, durch welche die einzelnen sozialen Persönlichkeiten bestimmt werden. Man darf nicht die verschiedensten Möglichkeiten der Manipulation der Medien ausser Acht lassen, die sich wie auf die Einzelnen so auch auf die Gemeinschaft ergeben. Neben allem

was angeführt wurde, ist es wichtig zu betonen, dass sich die Videomittel besonders negativ auf Kinder auswirken. Durch Videospiele werden z. B. die Agresivität, der Eigennutz, die Gefühlslosigkeit, die Faulheit, wie auch die Unfähigkeit zur Kommunikation innerhalb der Familie angeregt.

Die audio und die visuellen Mittel sind zwar, einerseits vorhandene Möglichkeiten und Bedürfnisse des Menschen, andersierts jedoch bergen sie unzählige Gefahren in sich, auf die hingewiesen werden muss.